

DANNELSENS substans

– en kommentar til Steen Nepper Larsen

Af Per Bregengaard

Det er med stor indsigt, at Steen Nepper Larsen (SNL) optræder, danser om og muligvis også med dannelse skriver om dannelse i Social Kritik nr. 130.

Artiklen er en fornøjelse at læse. Den er oplysende og givtig og opfylder vel sit mål om at give et samtidskritisk bud på dannelsestænkningens idéhistorie og uomgængelige aktualitet. Men får han nogensinde fat på den uomgængelige dannelse i sine evindelige modstillinger?

Frygter han, at den evige bevægelse og søgen går i stå under en hed omfavelse i og af nu'et, hvor man holder fast – på en anderledes konkret måde end punchlines og usystematiske opremsninger af emner og klassikere – ved at konstruere og nedfælde en aktuell substans?

Frygter han her at blive taget på det forkerte ben, at være en "selvhøjtidelig dannelsesapostel" eller "idealistisk talebaner", fordi det skulle stride mod dannelsens natur at fjerne den fra fritsvævende formuleringer?

Nægter han blot at give sig i kast med det, han forbigående definerer som en meget vanskelig opgave for den enkelte uddannelsesinstitution og lærer: at fastholde og forsvare et substantielt dannelsesbegreb? Det er måske ikke artiklens opgave, men så må en anden jo forsøge sig.

SKÆBENEN

Dannelse er fra første færd uløseligt forbundet med den fremadskridende individualisering og i en eller anden grad også sekularisering, der har præget vor civilisation gennem århundreder og rækker et par tusinde år tilbage. Dannelse er en personlig skabelsesproces, ingen tvivl om det. Men dannelse foregår ikke i et tomrum, hvor vi udfolder os. Vi fødes ind i et samfund, i en kultur, der er blevet dannet gennem historien. Det vil SNL være enig i.

At vi vokser op i en eksisterende verden (uanset hvor meget, den er en konstruktion) betyder, at vi på en gang pådrager os og formulerer en bestemt skæbne. Det er her uklart, hvad der hos SNL gør dannelsen uomgængelig. Men muligvis er det den forfærdelige verden, vi lever i med "surfen på internettet eller TV-zapperi", med "de afsondrede del-rationaler", som den teknologiske udvikling og vidensekspllosionen producerer og i og med, at "kunst-, kultur-, uddannelses- og forskningslivet tilsyneladende altid skal stå til regnskab over for økonomien"... Både den personlige og fælles skæbne må efter min opfattelse være udgangspunktet for et fast livtag med et aktuelt, men foranderligt dannelsesbegrebs eller dannelsesgrundlags substans.

Skæbnen handler om de magter og kræfter, der styrer verden. Skæbnen fremstår traditionelt som bestemt på forhånd. Den fratager mennesket indflydelse. Men skæbnen er for mig at se ikke eller ikke nødvendigvis bestemt på forhånd. Vi er ikke skæbnens viljeløse ofre.

Skæbnen er ikke styret af en blind kraft og heller ikke af en kraft, jeg er uden andel i, selvom jeg ikke er herre over den. Skabelsen og den historiske udvikling er til hver en tid medbestemmede for mit lod i tilværelsen. Det er jeg bevidst om. Denne historiske bevidsthed kan skabes gennem en dannelsesproces og betyder, at jeg ikke kan kassere min skæbne. Jeg må give mig i kast med den ud fra mine forestillinger om tiden, jeg lever i, og den fremtid, der tegner sig, og som jeg har et medansvar for.

Alle mennesker udvikler historiske fortællinger. Historien er en fortolkning af fortiden med perspektiver for fremtiden. Alle gør brug af deres syn på fortiden, samtiden og fremtiden, når de giver sig i kast med deres skæbne ved at handle, ved at gøre noget med vilje¹⁾. Det er vores natur. Men vi handler også på et mere eller mindre bevidst, oplyst eller kvalificeret grundlag, vil jeg mene. Dannelse må i den forstand hjertens gerne være målrational.

DANNELSE OG IDENTITET

Dannelse bliver hos SNL forbundet med "livsfylde". For mig handler dannelse gennem en personlig erkendelsesproces om at tilegne sig en meningsfuld kultur, der bygger på grundlæggende viden og anskuelser, som har konsekvenser for standpunkter og livsførelse. Det sidste handler også om de dyder eller forpligtelser, vi vægter og pålægger os selv, når vi tager vores skæbne alvorlig og bevidst går ind i et fællesskab med andre eller er en del af et samfund.

Vi skal ikke overtage og efterligne, hvad andre har skabt. Vi skal tilegne os det i diskussion med andre og ved brug af vores fornuft og kritiske sans. Og vi bliver tit nødt til at vurdere resultatet i lyset af erfaringerne fra praksis, den måde vi handler på. Dannelse er således også fremelskelsen af evnen til at iagttage og tænke over sig selv.

Begrebet dannelse handler om at erhverve sig dømm- og handlekraft i forhold til både det smukke, det sande og det gode (og her også at kunne se bort fra sig selv i sine domme). Det vil SNL ikke være uenig i til trods for, at det smager meget af en målrationalitet, der går videre end "livsfylden".

SNL synes at definere dannelse som én almen dannelse, men erkender samtidig de "store udfordringer den står over for i dagens pluraliserede og dynamiske samfund". Spørgsmålet er om man kan forestille sig dannelse uden et efterfølgende **til**, der går videre end det tautologiske **til et dannedt** menneske, hvor menneske her skal forstås som arten homo sapiens. SNL nævner selv verdensborgeren.

De store udfordringer for almindannelsen af mennesket er efter min opfattelse uoverstigelige, og sådan har det vel altid været. Jeg tror ikke på én almen dannelse, men på mangfoldige og på forskellige vis overlappende dannelser. Det efterfølgende **til** er fremmede for overkommeligheden og ikke mindst en diskussion af substansen. Det efterfølgende **til** er samtidig fremmede for etableringen af en nødvendig forbindelse mellem personen i vedkommendes skabelsesproces og det fællesskab eller samfund personligheden skabes i og til – og til at tage hånd om skæbnen.

Personlighed handler ifølge "Den Store Danske Encyklopædi" om de egenskaber, der er menneskers særpræg og fremtrædende kvaliteter, som præger deres væremåde. Begrebet identitet er ifølge samme værk på mange måder identisk med personlighed, uanset i hvilket omfang identiteten er påført, selvvalgt eller selvskabt. Man kan både tale om, at mennesker har én identitet, defineret ved en art kerne, men i så tilfælde med mange aspekter, eller flere identiteter bl.a. defineret ud fra forskellige roller. Mine betragtninger har den sidste formulering som udgangspunkt.

Identiteter er på en gang knyttet til personligheden og defineret ud fra det omgivende samfund: verdensborger, socialist, lærer. Man kan ikke blot og bart være sin egen. Var man det, ville man være total rod- og hjemløs.

At give sig i kast med sin skæbne sker i mødet med de fællesskaber og samfund, man eksisterer i og knytter sig til ved hjælp af sine identiteter.

POLITISK DANNELSE

Mit ærinde er at beskæftige mig med det, der i en bredere forstand berører en politisk dannelse. Den kan være **til** verdensborger, **til** socialist, **til** lærer. Valget af at beskæftige mig med den politiske dannelse afsnører andre kategorier af dannelse.

At erhverve sig dømm- og handlekraft i forhold til det smukke kan jeg udmærket forbinde med også en politisk dannelse. Det er f.eks. gennem et politisk virke eller lærerarbejdet smukt at se børn og unge blomstre som indsigtsfulde, engagerede, socialt bevidste demokrater. Det er en nydelse og med dette, smukt at skabe levende værker²⁾ – eller nok mere korrekt at yde sit bidrag til det. Men ofte er det smukke forbundet med oplevelser i kunstens verden, hvor man udmærket kan give sig i kast med sin skæbne, men hvor dannelsens umiddelbare mål ofte er "livsfylde" ved nydelsen af et smukt billede, en smuk sang...

Det kan også være tilfredsstillende "livsfylde" at nå til politiske erkendelser, men denne nydelse er ikke det primære, hvis de er meningsfulde. Politiske erkendelser er ikke sig selv nok, selvom man har fundet en "sandhed". De skaber forpligtelser, initiativer og handlinger for at skabe noget smukt, noget godt, noget sandt.

For syv år siden holdt jeg op med et meningsfuldt virke som skoleborgmester i Københavns Kommune. Jeg skulle have mit hoved ud af denne altopslugende verden. Et efterfølgende tomrum truede og blandede sig med længslen efter en frihed til at læse og gruble over meget andet og mere, end det der gennem adskillige år i overdreven grad havde fyldt tilværelsen.

Jeg formulerede et dannelsesprojekt, der skulle være mit eget, men heller ikke kunne være sig selv nok. Jeg ville læse, diskutere og skrive. Ved at skrive tænker jeg bedst og kan fastholde tanker. Ved at skrive kan der opstå noget meningsfuldt. Det meningsfulde har det med at række ud over mig, som noget jeg giver, giver videre, giver i arv. Negationen i form af meningsløshed opstår, når vi er isoleret fra, når vi er sat udenfor, når vi ikke tager del i og sætter præg på i bredeste forstand samfundet og fællesskaberne. Sådan er det gerne med vor art.

Mit dannelsesprojekt er at skabe en fortælling om skabelsen, historien og skæbnen for socialister i det 21. århundrede³⁾ – for at være socialist er en af mine identiteter. Det overlappende er imidlertid så stort, at den dannelsessubstans, jeg nærmer mig i det følgende, bliver **til** samfunds- og verdensborger. Dannelse til samfunds- og verdensborger er væsentligt eller endog det væsentligste for de almindelige uddannelsesinstitutioner, især forstået som de ikke umiddelbart erhvervsrettede. Men også i erhvervsrettede uddannelser er dannelsesspørgsmålet uomgængeligt.

SNL skriver, at "der er gedigen dannelsesstyngde i omgangen med spørgsmål at typen: Hvad har gjort os til dem, vi er? Hvorfor taler og tænker vi, som vi gør? Hvorfor eksisterer de nuværende

samfundsinstitutioner og magtformer? Hvad er mening(en)? Hvad er økonomi? Hvad og hvem skaber historie(n)”? Det fremtidsrettede står her svagt, men kan rummes i et: Hvad er meningen?

For at skabe orden og substans, valgte jeg måden, man skaber orden og substans på. Den afspejler sig i fædrelandshistorien og ikke mindst, når fædrelandet stander i våde. Den afspejler sig i Marx og Engels' arbejder og er blandt andet udkrystalliseret i Det Kommunistiske Manifest. Den afspejler sig i den bibelske fortælling. Orden og substans er en fortælling om skabelsen, historien og skæbnen⁴.

SAMFUNDET SKABTE MENNESKET

Universets, Jordens, livets, det menneskelige samfunds og menneskets skabelse handler om:

Hvorfor er jeg her?

De sidste århundreders globalisering gennem den kapitalistiske industrielle revolutions sejrsgang har skabt muligheden for og nødvendigheden af en verdenshistorisk fortælling.

Der er mange gode grunde til at integrere en verdenshistorisk fortælling og dens lokale aspekter i den naturhistoriske. Menneskets vilkår er, at vi er en del af naturen og dens økologiske kredsløb, jf. de CO₂-betingede klimaændringer og deres konsekvenser. Det kan vi ikke sætte os ud over, men nok have indvirkning på. Det må vi begribe. Det må vi dømme efter. Det må præge vores praksis. Altså, det skal være en del af en politisk dannelse.

Én pointe i skabelsesberetningen bør være, at samfundet skabte mennesket⁵. Den del af en politisk dannelse vil jeg dvæle lidt ved:

Skabelsen af tætte, samarbejdende, kollektive samfund er til tider en utrolig stærk evolutionær (natur)historisk kraft. Vi ser det i menneskelinjernes udvikling og nutidsmenneskets historie. Vi ser det i udpræget grad i form af myretuer og bikuber.

Det kollektive samarbejde kræver kommunikation. Myrer lægger instinktivt duftspor ud, som andre "tueborgere" kan følge. Bier danser instinktivt for hinanden for at finde vejen til givtige blomster. Overgangsarterne til mennesket, homo sapiens udvikler sproget, som vi i modsætning til aber har et naturligt anlæg for, men det formes af en bestemt kultur, af historien.

Roden til de menneskelige samfund er dyreflokken. Samfundet i form af en flok med en mere og mere kompleks kultur, forstået som bestemte vaner, har formet såvel forhistorien som den biologiske udvikling frem mod mennesket.

Samfundenes oprindelse må sandsynligvis søges i flere forhold:

Det er normalt for alle mennesker at spise sammen med andre. At forløberne for mennesket får frigjort forlemmerne, så de kan bære bidrag til fælles måltider, er vigtigt for udviklingen af en fælles forsørgelse af en gruppe eller flok.

At hannerne bidrager til mere end deres egen fødeforsyning, skaber muligheden for en lang barndom uden at øge afstanden mellem hunnernes fødsler. Menneskelinjens lange barndom betyder, at en meget ufuldstændig nyfødt med årene kan udvikle sig til et intelligent, fleksibelt og multifunktionelt væsen, om end også før-mennesket et stykke tilbage i evolutionen hele livet igennem vil være ufuldendt. På mange måder er mennesket og dets forløbere den evige dyreunge.

Fællesskaber omkring en gruppes forsørgelse er samfundsbyggende. At flokkene kommer til at fungere med flere voksne hanner og i samklang hermed, at hunnerne afvikler en synlig brunstperiode og bliver dejlige til hverdag, kan være et andet element i udviklingen af tættere og især mere avancerede sociale strukturer i en flok.

Den genetisk betingede skabelse af et mere og mere nuanceret sprog befordrer kompleksiteten, styrker konflikthåndteringen og sammenhængskraften i en flok abemenneskers begyndende samfund. Et begyndende sprog afløser både forløbernes primitive signaler og supplerer andre primates sociale pelspleje og andre "kærtegn". En snak fungerer mellem to, men i modsætning til den sociale pelspleje også i en gruppe.

Formidlingen af viden om fødekilder har en god støtte i sproget. At kunne abe efter er fint, men et sprog er et rigtigt godt supplement i den forlængede barndoms læreprocesser. Man lærer at skaffe føde, anvende og fremstille primitive redskaber. Og frem for alt, man tilegner sig de genetisk

betingede (i det mindste i kraft af evnen til at udvikle et sprog), men samfundsskabte normer og sociale strukturer. Med udviklingen af sproget opstår de fælles fortællinger, der bærer normerne og de sociale strukturer, fordi sproget former vore tanker og gør os i stand til at reflektere.

BEHOVET FOR ANERKENDELSE

Samfundet skaber, og gennem sproget formulerer vi efterhånden, en klar jeg-opfattelse og identitet i forhold til andre. Det gør os til mennesker. Jeg'et kommer til at eksistere i kraft af, at vi gennem sprog og billeder danner os klarere og mere langsigtede forestillinger om fremtiden end noget andet dyr og derfor kan vælge blandt talrige muligheder. Et "jeg vil" er i mange sprog både fremtidsform og et udtryk for vilje.

Vi er således i vore handlinger mindre "programmerede" af instinkter og betingede reflekser end noget andet dyr. Mennesket er langt mere fremtidsrettet end den chimpanse, der dog kan finde en kvist, befri den for blade og stikke den ind i et termitbo for at få fat i termitterne.

Jeg-opfattelsen og identiteten supplerer flokinstinktets lyst til at søge og være sammen med artsfæller med et samfundsdannende meget menneskeligt selvstændigt behov for anerkendelse.

Behovet for anerkendelse er evolutionært hensigtsmæssigt. Det regulerer andre lyster, der isoleret set kan være nyttige for den enkelte, men på den anden side er samfundsskadelige. Behovet for anerkendelse sætter grænser for det mulige, for en tøjlesløs frihed om man vil. Behovet for anerkendelse gør, at vi kan være selvkritiske og formulere sider af os selv, vi bryder os mindre om, jf. i øvrigt min tidligere formulering: Dannelse er også fremelskelsen af evnen til at iagttage og tænke over sig selv.

Behovet for anerkendelse kan i senere historiske perioder markere sig som jagten efter prestige og status. Det er populært at tale om menneskets umættelige egoistiske behov og umådelige grådighed, men det dækker over samfundsformer, hvor magtdemonstrationer, et umådeholdent luksusforbrug, pomp og pragt giver anerkendelse i de små og store samfund og fællesskaber, den enkelte er en del af. I andre samfund og fællesskaber er det en altruistisk delen ud, der mere entydigt behersker den måde, mennesket får anerkendelse på.

Vi får aldrig at vide, hvad der præger de første menneskers bevidsthed eller kultur. Vi har kun de materielle levn at forholde os til, og fortolkningsmulighederne er mangfoldige. Mange mener dog, at naturfolk med lignende livsbetingelser som de første samlere og jægere blandt homo sapiens må ligne dem. Synspunktet påvirker denne fortælling.

En logisk fortsættelse af min igangværende fortælling om samfundet og mennesket er, at de første menneskers avancerede opfattelse af omverdenen – takket være den tankekraft, sproget udvikler – ubønhørligt kræver forklarende fortællinger om årsager og følger. Nogle er knyttet til dagliglivets erfaringer. Andre er mindre gennemskuelige og bliver formuleret i det, vi forstår som et religiøst sprog og giver anledning til det, vi forstår som en religiøs praksis. I dag handler begge dele om dannelse.

Samvirket i de første samfund, indsamling og jagt spindes gennem fortællinger ind i en række ritualer for at sikre et godt udbytte, for at undgå katastrofer og for at stimulere sammenhængskraften. At sikre sig føde og undgå katastrofer er jo det, alle dyr – helt ned til det mikroskopisk lille encellede tøffeldyr – bruger deres mere eller mindre avancerede "omverdensrepræsentation" til. Enhver omverdensrepræsentation bygger i allerbredeste forstand på tolkningen af tegn⁶. Flokdyr skal endvidere have flokken til at fungere, ellers går de til grunde.

FRA SKABELSEN TIL HISTORIEN

Modstillingen til, at samfundet skabte mennesket, er, at det var mennesket, der skabte samfundet: Gud skabte Adam og derefter Eva. De fik børn, og flygtningen Kain byggede en by efter brodermordet. Naturretsfilosofferne har en lignende forestilling. Det vilde menneske finder på et tidspunkt ud af, at det må danne eller underkaste sig et samfund.

Sådanne skabelsesforestillinger ligger dybt i vor civilisations kulturer uanset, om de er kristne,

muslimske, jødiske eller sekulære. De indgår naturligvis også i en politisk dannelse. Vi skal til-
egne os dem, dømme om de er sande eller/og falske i diskussion med andre forestillinger og ved
brug af vores fornuft og kritiske sans.

Forestillingerne om samfundets og menneskets skabelse præger uvilkårligt vore fortællinger om
samfund og menneske, vor kollektive og individuelle formåen og forpligtelser. Kampen mellem nye
og gamle fortællinger er en del af dannelsen, skaber samtidig forandringer i dannelsesgrundlaget
og er med til at ændre os og samfundet.

Skabelsesprocessen standser ud fra mine valgte definitioner ikke med skabelsen af samfund og
menneske. Landbrugsrevolutionen foregår flere steder på Jorden uafhængig af hinanden og tem-
melig samtidig. Den er et produkt af det samfundsskabte menneskes virke og en økologisk krise.
Landbrugsrevolutionen befordrer udviklingen af klasser, statsmagt og de første civilisationer. Vi
ankommer her til historien.

Historie dækker over mindst fire forskellige begreber. Det er et begreb, der bliver anvendt syno-
nymt med en fortælling (1). Det er et begreb, som generelt betegner, hvad der er gået forud for nu-
tiden (2). Det er et begreb, som knytter sig til et bestemt fag med status af en videnskab (3). Det er
et fagligt begreb, der dækker tiden efter landbrugsrevolutionen og begynder med de første klasse-
samfund og statsdannelser (4). Tiden før omtales som forhistorisk tid. Traditionelt har forhistorisk
tid henvist til tiden før, der eksisterer skriftlige kilder.

De første klassesamfund og statsdannelser skaber bykulturen. De tidlige bykulturer er en fælles
betegnelse for de første samfund, der har efterladt sig imponerende levn af bygningsværker og
kunst og spor af professionelle spekulationer over livets, dødens og verdens mysterier. Man ud-
nævner dem også til høj-kulturer eller civilisationer, hvor begrebet civitas er knyttet til en by. Man
modstiller civilisationer med primitive samfund.

Fælles for de fleste af de tidlige bykulturer – og en væsentlig betingelse for dem – er udviklin-
gen af skriftkultur og talsystemer. Også andre af vore dages grundlæggende kulturelle færdighe-
der og teknologier stammer herfra. At være en bykultur er i dag et fælles fundament for hele
verden, selvom kun godt halvdelen af Jordens befolkning bor i byer.

Gennem titusinder af år før bykulturers opståen har mennesker igen og igen videregivet deres
teknikker, viden og erfaringer til næste generation. Enhver generation har stået på skuldrene af
de forudgående. Men arbejdsdelingen inden for samler- og jægersamfundene og de første bonde-
samfund er ringe, når vi ser bort fra den, som er defineret af køn og eventuelt af alder.

Arbejdsdelingen udvikler sig for alvor med bykulturerne. Ingen ved og kan alt. Den gensidige
afhængighed som livsbetingelse udvikler sig gennem de næste årtusinder til at antage en mere og
mere global karakter. Det gør menneskenes formåen uendelig stor, men denne samfundsmæssig-
gørelse fører også til en voldsom sårbarhed over for sammenbrud af vore vanvittigt komplicerede
systemer. Moderne sociologers "risikosamfund" har været længe undervejs.

Det nye skabes på grundlag af det eksisterende. Vi står på skuldrene af de forudgående. Set i
det lys stopper historien ikke skabelsen, forstået som udviklingen.

Hvad angår udviklingsbetingelser ligner menneskers og samfunds eller kulturers udvikling her
naturens. Man skal altid være varsom med at opstille almengyldige love, og jeg nøjes derfor med
at fremsætte en tese:

Det eksisterende udgør forudsætninger, der fastlægger rammerne for forandringer, altså udvik-
ling, hvad enten det handler om mennesket eller naturhistorien. Rammerne indeholder således
forskellige muligheder, men sætter også grænserne for dem. Det betyder, at hverken tilfældighe-
den eller nødvendigheden reelt findes i virkeligheden. Denne erkendelse er væsentlig i den politi-
ske dannelse.

HISTORIES MISSION I DANNESEN

Den historiske udvikling, vi er et resultat af handler først og fremmest om: **Hvem er jeg? Hvad
kan jeg?** Besvarelsen af disse spørgsmål er historiefagets mission i dannelsen.

Den ene store udfordring er her – med den udviklede individualisering – i dannelsen at skabe
tråde mellem den mere individuelle oplevelse af vores liv og levned og fortolkningerne af historien

i de store fortællinger, som er substansen i al fald i den politiske dannelse. Den anden store udfordring er at vælge en vej gennem historien (betydning 2) ved at skabe en orden i myriader af historiske begivenheder.

Man siger, at hver generation må skrive historien (betydning 1) om for at gøre den meningsfuld – i dannelsen til samfunds- og verdensborger. I den forstand er al historie samtidshistorie.

Vi bevæger os, og verden forandres med tiden. Vi er hver især og forenet som samfunds- og verdensborgere og meget andet på én gang historiens (betydning 1) skabere og et resultat af den. Vi er aktører i givne og skabende strukturer. Fortællingen kan ikke løsrives fra netop vores skæbne, fra netop den situation, jeg og vi er i. De mål for fremtiden, vi sætter os, har følger for den betydning, vi lægger i det, der er sket.

Man kan ikke slippe ud af historien og svæve over den som en fugl eller rettere en gud. Jeg påstår derfor ikke, at jeg eller nogen anden kan formulere meningen med historien (betydning 4). Jeg stræber kun efter en meningsfuld historie (betydning 1), der bygger på pålidelig viden og logiske ræsonnementer.

VEJEN GENNEM HISTORIEN

Det antikke klassiske Grækenlands filosofi, styreformer og borger er et vigtigt udgangspunkt for den historiske fortælling i den politiske dannelse. De mellemøstlige og persiske kulturer og til dels det gamle Ægypten er væsentlige forudsætninger for antikken og sætter løbende deres præg på den.

Det er i Europa, at kapitalismen selvstændigt opstår for første og eneste gang i verdenshistorien.

Andre steder trænger kapitalismen ind udefra, eller lokale magthavere tager dette økonomiske system til sig for at overleve lokalt og på den internationale arena. Den historie adskiller sig fra de klassedelte landbrugssamfund, der opstår uafhængig af hinanden flere gange i historien.

Det store gennemslag for kapitalismen kommer i Storbritannien i 1700-tallet, hvor den kapitalistiske produktionsmåde for alvor eksploderer i et samspil med den industrielle revolution. I løbet af de næste århundreder underlægger kapitalismen sig hele verden.

Hastigheden i denne voldsomme og skelsættende historiske omvæltning gør, at ingen andre samfund i hele verden får chancen for en uafhængig kapitalistisk udvikling. Når kapitalismen først er kommet på benene ét sted, skaber den en ny mentalitet og en overlegen teknologisk udvikling i produktion og militær.

At det vesteuropæiske feudalsamfund går svanger med den kapitalistiske industrielle revolution (det moderne samfund) er den verdenshistoriske begrundelse for at sætte sig ind i begge emner. Til dette føjer sig en lokal: europæisk og dansk begrundelse.

Danmarks historie har gennem ikke mindre end 1000 år været bestemt af de europæiske økonomiske, politiske, kulturelle og religiøse strømninger, selvom nationen gennem fædrelandshistorien søger at skabe en særlig dansk historisk rod, der går helt tilbage til forhistorisk tid. Det er en tvivlsom sandhed, hvis man holder sig til det væsentlige. Og fædrelandsfortællingen har efter min opfattelse mindre relevans for dagens politiske dannelse, fordi den sætter problematiske skel og gør minoriteterne til fremmede.

En gammel og forholdsvis dominerende historiefortælling vægter en europæisk konflikt med den muslimske verden. Det handler om den 700 år lange strid om Den Iberiske Halvø, korstogene, tyrkernes erobring af Det Østromerske Kejserrige og deres tilstedeværelse på Balkan i perioden 1450-1918. To gange bliver "tyrken" standset foran Wiens porte, som det hedder. Den fortælling er fortsat i historien om civilisationernes sammenstød⁷.

Der er gode grunde til at inddrage den europæiske histories omverden i form af araberne og islam i historien, men fokus skal være anderledes.

Den arabiske verden har bidraget til Europas åndsliv og teknologiske udvikling. Den arabiske verden hjælper den gryende kapitalisme på vej med et regnskabsvenligt talsystem og håndteringen af det fælles religiøse problem med at tage renter, for tiden tilhører Gud.

Opdagelsesrejserne fra omkring 1450 kunne ikke være gennemført uden arabernes formidling af

kompasset. Araberne har en vigtig rolle i udviklingen af astrolabier og sekstanter, der ikke er mindre uundværlige inden for langfarten.

At Spanien og Portugal bliver de europæiske stormagter i 1500-tallet, sætter sig på den europæiske verdenshandel og er de førende i erobring og udplyndring af de set med europæernes øjne nye verdener, kan blandt andet tilskrives, at de er gammelt arabisk land. Arven fra araberne er vigtig for dem.

Pointen i denne arabiske og islamiske fortælling er endvidere, at den europæiske og arabiske verden trods forskelle overordnet tilhører samme kulturelle civilisation. Konflikterne handler ikke om civilisationsforskelle, men om magt og rigdom og kan ses som et resultat af samfundsstrukturen. Forklaringerne på konflikterne er nøjagtig de samme som på de forhold, der skaber den permanente europæiske "borgerkrig", som har behersket vores del af verden fra middelalderen frem til 1945. Islam har ikke noget at føje til.

LIBERALISMENS MENNESKESYN

Vi fortsætter på den valgte vej gennem historien med et citat fra en af grundlæggerne af den økonomiske videnskab:

"Giv mig det, som jeg ønsker, og du skal få det, som du ønsker, er meningen med alle tilbud af denne art. Og det er på den måde, at vi erhverver langt den største del af de goder fra hinanden, vi har behov for. Det er ikke på grund af slagterens, ølbryggerens eller bagerens godgørelse, at vi forventer at få mad på bordet, men fordi dette er i deres egen interesse. Vi henvender os ikke til deres menneskekærlighed, men til deres selvished, og taler aldrig til dem om vore egne behov, men om deres egen vinding. Kun en tigger vælger først og fremmest at forlade sig på sine medborgeres menneskekærlighed..."⁸⁾

Sådan formulerer den økonomiske liberalismes fader, filosofen og økonomen Adam Smith den herskende økonomiske videnskabs grundlag i sit banebrydende værk: "Nationernes velstand". Denne beskrivelse af "det økonomiske menneske" står ved magt i den borgerlige økonomi. Det er grundlaget for ligningerne i DREAM-modellen, der er determinerende for de seneste danske regerings politik, hvor alt, således som SNL manende formulerer det, skal stå til regnskab over for økonomien, der som det eneste af alle subsystemer tilsyneladende har ret til at være autistisk og selvlegitimerende.

Adam Smith når frem til, at egennytten eller egoismen er ledetråden for, hvad vi afviser og accepterer. Her finder han tilskyndelsen til, at mennesker bytter, sælger og køber til markedsprisen eller afholder sig fra det, hvis det ikke er til de handlendes gensidige fordel. Egoismen bliver således en naturlig samfundsmæssig dyd.

Tidligere tiders snak om retfærdige priser er kastet overbord. Han argumenterer for, at forfølgelsen af egne interesser gennem de gensidige fordele ved at handle vil skabe den størst mulige velstand. Og størst mulig velstand er en almen eller fælles interesse.

Adam Smith er præget af sin tids gennembrud inden for naturvidenskaben. Naturvidenskaben vil til forskel fra tidligere tiders mere spekulative naturfilosofi kun beskæftige sig med, hvad der kan observeres i naturen og ved eksperimenter. Den bygger på det målbare, logisk og matematisk korrekte. Videnskaben formulerer på dette grundlag naturlove.

Naturfilosofiske forestillinger om forskellige naturfænomeners trang, tilbøjeligheder, væsen, be-sjæling og dybere mening forlades. En mekanisk naturopfattelse erstatter den magiske.

I den mekaniske naturvidenskab er man navnlig optaget af love for stof og bevægelser. Isaac Newton tilføjer kraften og skaber grundlaget for den moderne fysik og vor tids opfattelse af uni-verset. Hans tyngde- eller gravitationslov forklarer planeternes færd, og hvorfor vi ikke falder af den roterende jordklode.

Adam Smiths tanker er præget af den samme mekaniske grundopfattelse som Newton. Med Newtons beskrivelse af gravitationen kan man forstå, hvordan himmellegemerne fungerer. Adam Smiths opgave er at forstå de tiltrækkende og afstødende kræfter i forholdet mellem mennesker. Vi handler ikke efter, hvad der er godt og ondt efter Guds mening.

Det store spørgsmål er, om Adam Smith finder sandheden om menneskets natur (jf. ovenståen-

de naturhistoriske fortælling om, at samfundet skabte mennesket og dets grundlæggende menneskelige behov for anerkendelse). Eller om han i virkeligheden finder den måde, den dengang mere og mere kapitalistiske markedsøkonomi fungerer på og naturligt sætter sit præg på mennesket, der får succes, hvis det forstår og følger markedsøkonomiens mekanismer.

Gør det sidste sig gældende, kan man sige, at den borgerlige økonomiske videnskab i sin opfattelse af mennesket og det økonomiske system forvandler sig til en ideologi. Det åbner op for helt andre perspektiver på, hvad jeg kan, end at fastlåse økonomi og politik i en naturens orden. Det stiller naturligt spørgsmålet: Hvad gør jeg?

HISTORIENS AFSLUTNING

Adam Smith har en skæbnefortælling i den forstand, at mennesket på hans tid stod i en situation, hvor det kunne skabe det bedste samfund, hvis det bar sig fornuftigt ad og gav plads til, at menneskets natur kunne udfolde sig frit.

Den amerikanske filosof Francis Fukuyama (1952-) runder i sit efterhånden klassiske essay: "The End of History?"⁹⁹) Adam Smiths skæbnefortælling af med, at menneskehedens politiske og økonomiske udvikling har bragt historien til en afslutning med den kapitalistiske markedsøkonomi og Vestens borgerlige demokratis endelige sejr over nazisme, fascisme og sovjet-kommunismens planøkonomiske partidiktatur. Afslutningen af først Anden Verdenskrig og siden Den Kolde Krig og Sovjetunionens sammenbrud markerer dette.

Mennesket er nu nået til den bedste af alle politiske styreformers og det bedste økonomiske system. Nogle vil gerne skrive fremvæksten af velfærdsstaten ind i denne sammenhæng for helhjertet at skrive under på Fukuyamas konklusion.

At historien slutter uden at fortsætte, betyder ifølge Fukuyama ikke, at fremtiden vil være uden begivenheder, men at fremtiden tegner sig mere harmonisk end fortiden. Samfundssystem og produktionsmåde er lagt fast for evigt. Markedsøkonomien og det borgerlige demokrati vil efterhånden nå ud i enhver krog af vor globale landsby. Den Franske Revolutions drøm om, at demokratiske stater ikke vil være tilbøjelige til at føre krig mod hinanden, er levende. Vi er ankommet til en art gudsrige. Mennesket har på den måde udspillet sin historiske rolle. Det giver en enorm selvsikkerhed i form af et historisk overblik at stå som sejrherren ved vejs ende. Historiens endegyldige slutning er dommedag. Vi kan bedømme, hvem der fulgte den rigtige vej gennem historien og gjorde en heroisk indsats mod dem, der medvirkede til at skabe alle de forfærdelige blindgyder.

Kigger vi os rundt i verden, kan man dog have sin tvivl om Fukuyamas konklusion. Huntingtons idé om civilisationernes sammenstød er én kritik. En anden er, at Fukuyama og mange andre ikke ser konsekvenserne af den kapitalistiske produktionsmåde. En samfundskritisk fortælling drejer sig om den såkaldte neoliberalismes generelt samfundsopløsende karakter. Neoliberalismen søger at gøre markedsrelationer til den eneste sammenhængskraft i en mere og mere både global og individualiseret verden.

Marx og Engels' beskrivelse af den evige samfundsopløsning i borgerskabets tidsalder¹⁰⁰) er i dag mere rammende, end den var på deres tid. Deres og ligesindedes kritik drejer sig også om en grådig rovdrift på naturressourcerne, miljøødelæggelserne, udbygningen, den liberalistiske ufrihed, sult og dyb fattigdom i store dele af verden. Disse forhold er de væsentligste kilder til fortsatte konflikter og kommende omvæltninger af eksisterende økonomiske og politiske systemer.

Hvis vi holder os til den gamle kristne idé om, at historien har en ende, så handler den historie for Marx og Engels om det frie liv i det klasseløse samfund med fælles eje af produktionsmidlerne. Denne socialistiske eller med et belastet begreb kommunistiske utopi præger, hvad socialister vælger at definere som deres skæbne og bestemmelse. Altså det, der spinder livets og historiens tråde.

HVAD GØR JEG?

Det centrale spørgsmål til skæbnen er: **Hvad gør jeg?** Blikket er rettet mod samtiden og den fremtid, vi er med til at forme.

Jeg valgte at afslutte skabelsesberetningen og begynde historien på det tidspunkt, hvor klassesamfund og stater opstår. Det er ligeledes et valg, om historien er slut, og skæbnen dermed dybest set er afgjort. Eller hvis historien ikke er slut, hvornår man slutter den hidtidige historie for at definere den situation, vi står i, og de perspektiver, der tegner sig. Jeg har som bekendt valgt den malende overskrift "skæbnen" for dette. Et mere almindeligt udtryk vil være samtidshistorien.

Samtidshistorien er som hovedregel uden fremtidsperspektiveringer, fordi man set med mange historikers øjne forlader det objektive i det, der er sket, til fordel for politiske mål og subjektive spekulationer over, hvad der vil eller kan ske. Men vi må erkende, at historien under alle omstændigheder er en konstruktion, selvom den også bygger på kendsgerninger, og at de objektive kendsgerninger og de subjektive vurderinger under alle omstændigheder flyder sammen i en dannelse i form af en meningsfuld fortælling med perspektiver for fremtiden.

Der er ingen fast definition på begrebet samtidshistorie. En traditionel opfattelse er de begivenheder, der ligger inden for mands minde, eller man selv har taget del i. En anden er tiden efter Anden Verdenskrig.

En mere logisk, men også svævende opfattelse, handler om, at samtidshistorien begynder med noget nyt og ved afslutningen af hidtidige historiske processer og forløb. Sovjet-kommunismens sammenbrud og Den Kolde Krigs afslutning kunne her være et skel, således som den er det hos Fukuyama. Men hvad med kapitalismen, det borgerlige demokrati og velfærdsstaten?

Jeg vil lade '68-revolutionen være starten på noget nyt og udgangspunktet for en aktuel samfundskritisk skæbnefortælling uden at underkende, at vi har fødderne solidt plantet i kapitalismen, det borgerlige demokrati, velfærdsstaten og meget andet, som hører den hidtidige historie til, men også er med til at definere vores situation.

'68-REVOLUTIONEN

'68-revolutionen stritter i mange retninger. Det er det mest præcise, der kan siges om denne omvæltning. Kernen er oprør imod traditionerne og de autoriteter, der repræsenterer dem. Man kan sige, at '68-revolutionen først og fremmest er en omvæltning, der foregår inde i hovedet. Men naturligvis giver det sig synlige udtryk i forandringer af de menneskelige relationer og samfundet.

'68-revolutionen minder mere om den industrielle revolution end om Den Franske Revolution eller Den Russiske Revolution. Omvæltningen indebærer ikke et markant skifte i samfundets politiske ledelse, og til trods for signalet om et præcist årstal er begivenheden vanskelig at tidsfæste.

'68-revolutionen begyndte efter 2. Verdenskrig eller i al fald i 60'ernes velstandsperiode og slutter i 1980'erne, hvis den overhovedet er slut. Min tese er, at den ikke er slut, selvom den efterfølgende neoliberalisme med temmelig stor succes har gjort alt for at fortrænge den.

Man kan sætte spørgsmålstegn ved, om '68-forandringerne er en revolution. Jeg vover at anvende betegnelsen en revolution, fordi jeg ser dybtgående kulturelle forandringer fra det traditionelle samfund over det moderne til det sen- eller post-moderne samfund, som '68-omvæltningen kan identificeres med, men også giver sig helt andre udtryk. Det gælder først og fremmest i neoliberalismen.

Begreberne det traditionelle, moderne og sen- eller postmoderne samfund anvendes først og fremmest af sociologer frem for historikere og traditionelle marxister. Udviklingsretningen ligger fast, men en fast periodisering er vanskelig.

Det enkelte menneskes forestillinger og adfærd er i det moderne samfund i højere grad styret af fornuften og den kritiske sans end af troens dogmer som i det traditionelle samfund. Det betyder en voksende individualisering. Mange formulerer i den sammenhæng egeninteressen som et adfærdsmotiv, hvad enten det er i Adam Smiths liberalistiske udgave eller i marxismens tale om klasseinteresser.

Individualiseringen bliver mere veludviklet, nogle vil endog sige ekstrem i det sen- eller postmoderne samfund. Det sker samtidig med, at meget bliver langt mere ensartet, standardiseret og homogeniseret.

Nogle sociologer mener, at det såkaldte postindustrielle videnssamfund opløser det gamle industrisamfunds klassefællesskaber og traditioner. Man vælger selv sin skæbne. Jeg ser både '68-revo-

lutionen og neoliberalismen som et resultat af sådanne samfundsmæssige og kulturelle opbrud og forandringer.

Den omtalte antiautoritære holdning i '68-revolutionen handler om friheden til at gøre, hvad man har lyst til. Man vil en større valgfrihed og ønsker at realisere sig selv. Det senmoderne eller postmoderne samfunds mere ekstreme individualisering får sit ideologiske gennembrud. Men valgfriheden og realiseringen af det, man vil, er ikke ren egoisme eller individualisme.

Valgfriheden skal for mange også kunne omsættes i en større indflydelse på fællesskabet, hvor man på deltagerdemokratisk vis diskuterer og tager beslutninger. Man kan her trække en linje tilbage til antikken, til Rousseau og hans tanker om den positive frihed¹¹⁾ og til Hal Kochs samtale-demokrati¹²⁾. Nogle er i deres politiske visioner inspireret af Pariserkommunens demokrati og de russiske revolutionæres rådsidé.

Både selvrealiseringen og dyrkelsen af den kollektive frihed knytter sig til en voksende individualisering, men er ikke let at forene. Det bliver ikke lettere af, at traditioner, ekspertise og synlig ledelse ikke er værdsat.

Begrebet '68-kulturen er ofte i fokus i de værdipolitiske kampe, der udspiller sig både før og efter årtusindskiftet. Venstrefløjen ser normalt det magiske '68 i et progressivt lys. '68-revolutionen bringer samfundet fremad og repræsenterer venstrefløjens værdier. Højrefløjen mener derimod, at f.eks. '68-pædagogikken har gjort eleverne frække og dovne, og at den har ødelagt skolerne. '68-pædagogikken har efter det borgerlige Danmarks opfattelse som konsekvens, at alt for mange går ud af skolen uden at kunne skrive og læse tilfredsstillende.

'68 repræsenterer set med højrefløjens øjne et samfundsnedbrydende kulturelt forfald, den er i færd med at gøre op med. Højrefløjen har dog taget en hel del af '68 til sig. Det omtaler den så ikke som et resultat af '68, men udviklingen. Det handler f.eks. om mere ligestilling mellem mænd og kvinder og en større tolerance over for seksuelle minoriteter.

En moralsk konservatisme sætter utvetydigt sit præg på højrefløjens diskurs, men den danner samtidig par med neoliberalismen, der har fokus på kampen mod '68-revolutionens kollektivistiske og socialistiske sider.

NEOLIBERALISMEN

Neoliberalismen er alternativet til socialismen, velfærdsstaten og '68-revolutionens værdier.

Formålet med neoliberalismen er at give kapitalen et friere spil og et større råderum. En fortælling om neoliberalismen kan forenes med Fukuyamas. Neoliberalisme omtales i USA som neokonservatisme. '68-revolutionens kollektive værdier, de regulerende keynesianske velfærdsstater og socialismen skal i praksis og som idealer afvikles til fordel for en minimalstat, hvis fokus er at sikre en udpræget kapitalistisk samfundsorden.

Den neoliberalistiske ideologi fortalere hævder, at ikke alene kapitalerne, men også menneskene bliver friere. Det sker især i kraft af ophævelsen af restriktive love og aftaler på arbejdsmarkedet. Begrænsninger i udfoldelsen af den private ejendomsret skal væk. Set med andre øjne vil den økonomiske liberalisme – den negativt definerede frihed¹³⁾ eller "lovløsheden", om man vil. De neoliberalistiske ideologer hævder, at samfundets effektivitet og velstand vokser i kraft af det selvregulerende frie marked. Det sker ikke – med den særlige kinesiske variant som mulig undtagelse. Tilbage står forestillingen om den neoliberalistiske chokkur som den eneste løsning på en ofte fremprovokeret krise¹⁴⁾, hvad enten det handler om gældskriserne i Grækenland, Spanien m.fl., der fulgte i kølvandet på det internationale finansielle sammenbrud i 2008 eller de statslige kommando- eller plandiktaturers endelige sammenbrud i Østeuropa og Sovjet i 1990'erne.

Neoliberalismen har skåret af noget nyt over sig med betoningen af det individualiserede menneskes frie valg i det sen- eller postmoderne samfund. Tilhængerne skildrer neoliberalismen som et fremskridt. I virkeligheden er den en temmelig uredigeret genfødsel af Adam Smiths økonomiske liberalisme, sådan som især Storbritannien praktiserer den i midten af 1800-tallet. 1920'ernes økonomiske og politiske strømninger kan også beskrives som liberalistiske eller neoliberalistiske.

Neoliberalismen er i den forstand reaktionær frem for progressiv. Det nye begrænser sig først og fremmest til at fjerne gamle politiske traditioner for, hvordan man driver staten og dens institutio-

ner. De skal erstattes af en liberalistisk måde at gøre tingene på, således som den beskrives i "new public management".

Grundlaget for "new public management" i den offentlige sektor er at gøre det, den yder, til en målbar, ensartet og standardiseret "vare". Samfundsborgeren er ikke længere en del af en demokratisk styret velfærdsstat, men får rollen som en individuel forbruger af den offentlige sektors varer. Følgen er, at de offentlige ansatte ikke længere har rum til at være professionelle varetagere af fællesskabets opgaver og samfundets omsorg.

Sosu-personale, sygeplejersker, læger, socialrådgivere, pædagoger og lærere er ikke på samme måde som tidligere en del af et overordnet kollegialt fællesskab, der i overensstemmelse med den professionelle tradition, fornemmelser af borgernes ønsker og behov og nogle politiske mål og værdier definerer arbejdet. Det er på samme måde som på fabrikkerne den fremmede og kontrollerende hånd, der overtager styringen og bestemmer over arbejdet. Magten ligger hos lederne i de øverste lag af bureaukratiet. Professionernes magt mindskes. Arbejdsbetingelserne minder på afgørende punkter mere og mere om den traditionelle arbejderklassen.

Den kapitalistiske produktionsmåde og dens ånd skal gennemsyre alt. Den trænger med neoliberalismen ud i alle samfundets hjørner og markedsgør mennesket. Og den bliver stadig mere verdensomspændende. Neoliberalismen er med USA i spidsen i stand til at dominere hele verden såvel økonomisk som ideologisk, politisk og militært.

Neoliberalismen giver på den måde hele menneskeheden og den stadigt voksende arbejderklasse en fælles skæbne. Det er et progressivt aspekt ved den neoliberalistiske epoke, vi lever i. For den fælles skæbne er med til at skabe en global bevægelse imod neoliberalismen. Det er den skæbne socialister forsøger at tage på sig mere eller mindre med udgangspunkt i '68-kulturen, velfærdsstaten og den socialistiske historiske tradition.

INDIVIDUALISERING OG FÆLLESSKAB

Samfundskritiske fortællinger har det med at blive til mørke forfaldshistorier. Til tider griber den tilknyttede dannelsesstærkning tilbage til en fjern guldalder, som skal genrejses med den fornødne dannelse. Historien er i brug som modbillede. Både venstre- og højrefløjens kritiske fortællinger om individualiseringen antager let karakter af en sådan forfaldshistorie. Men vi kan gå andre veje i en progressiv historisk fortælling om individualiseringen:

Fællesskaberne har udvidet sig op gennem historien. Vi indgår i stadigt mere omfattende, stadig mere komplicerede, stadig mere sårbare og stadigt mere globale sammensurier af samfund. Der sker på den måde en voksende samfundsmæssiggørelse. Min tese er, at det er et generelt udviklingstræk. Sammenbrud og katastrofer ét sted i verdenssamfundet får nu globale følger. Problemerne bliver mere og mere grænseoverskridende.

Jeg'et og individualiteten må have været klart mindre fremtrædende blandt de første små, forholdsvis isolerede og selvstændige samfund af homo sapiens, end de er i dag. Behovet for anerkendelse har dog til alle tider haft betydning for det enkelte menneske, altså for individet. Der har således fra begyndelsen været et samspil mellem individ og samfund. Den begrænsede udfoldelse af jeg'et og individualiteten i de tidlige, forhistoriske samfund følger med i de tidlige bykulturer og præger også det antikke, klassiske Grækenlands polis.

Jeg'et og individualismen synes i tiden efter det klassiske Grækenland at vinde frem i Middelhavsområdet i et omfang, så det bliver synligt i forskellige skrifter. Hellenismen og kristendommen er gode udtryk for dette. Disse kulturer er både skabt af statens guddommelighed og medvirkende til, at statens guddommelighed svinder. Hellenisme og kristendom er med til, at polis og de frie borgere tappes for politisk kraft. De frie borgere var identisk med staten i form af polis. Det fordamper.

Den voksende individualisme i form af frigørelsen fra staten og byen er en betingelse for, at ideerne om verdensborgeren og ligestillede mennesker opstår. Næstekærligheden og solidariteten kan pludselig være grænseløs. Kvinderne er sammen med mænd og børn medlemmer af den kristne kult. Der sker på sådanne måder en udvidelse af menneskenes fællesskab. En voksende individualisering er således ikke nødvendigvis forbundet med mere egoisme ved at være sig selv nok. Også selvstændige individer kan indgå i tætte fællesskaber.

Et af flere fællesskaber kan være altomfattende, sådan som verdensreligionerne, ideen om universelle menneskerettigheder og den socialistiske ideologi prædiker det. Vores samvittighed knytter sig til det.

Vi får senest ved kristendommens opståen forestillingen om, at historien ender med ejendomsfællesskabet. Klassekampen eksisterer allerede i det gamle Ægypten. At det er klassekampen, der fører til ejendomsfællesskabet, står klart for den engelske middelalderpræst John Ball¹⁵.

Renæssancen repræsenterer i manges øjne dannelsen af det moderne menneske. Hos renæssancemennesket i de øverste dannede lag af befolkningen udfolder individualiteten og jeg'et sig yderligere.

Idealet i oplysningstiden er med udgangspunkt i renæssancens individualitet og bevidsthedsgørende dannelsesbegreb at virke for udbredelsen af fornuften og videnskaben til borgernes og landets bedste. Forum for det bliver den borgerlige offentlighed, der vokser frem¹⁶.

Den borgerlige offentlighed formulerer sig i forhold til staten. Den er et af udgangspunkterne for Den Engelske, Den Amerikanske og Den Franske Revolution og indførelsen af det borgerlige demokrati. Rammen for det borgerlige demokrati og den fremvoksende kapitalisme er ideen om fædrelandet og nationalstaten. Den udvider fællesskabet ved for alvor at sprænge de mindre lokalsamfunds feudalt prægede rammer,

Min tese er, at vi op gennem historien bevæger os mod en større og større individualisering, men at der som sagt samtidig sker en voksende samfundsmæssiggørelse. Vi kommer på den måde til at indgå i mange flere fællesskaber med tilknyttede identiteter. Det fortsætter i dag og er vores skæbne.

Den globale føderale strømning er svag, om end den i sin tid var med til at skabe FN. Men vi har udviklet en verdensoffentlighed og et fælles andetsprog, engelsk eller globish. Den globale internettet og de sociale medier kan være en vej til at gøre verdensoffentligheden mindre elitepræget og mere demokratisk. De kan være vigtige kommunikationsmidler i revolutionære forandringer.

Individualiseringen kan have negative aspekter og er forbundet med opløsningen af noget eksisterende, men kan samtidig være skabende for mere omfattende og verdensomspændende fællesskaber.

At kvinderne fra 1960'erne for alvor integreres på arbejdsmarkedet, indebærer store fremskridt for kvindefrigørelsen og den individualisering, som er forbundet med den.

Kvindernes integration på arbejdsmarkedet og kvindefrigørelsen betyder ikke kun en øget individualisering, men også en vækst i de store fællesskaber. Kvinder er en stadig mere aktiv del af såvel arbejdsmarkedets organisationer som bevægelserne og det politiske liv. Det vil fortsætte. Hverken kapitalen eller dens fjender har en interesse i, at kvinderne slipper lønarbejdet.

Omsorgen for hinanden vokser markant ud over familien og det snævre lokalsamfunds rammer og bliver med velfærdsstaten for alvor et samfundsanliggende. Det store spørgsmål er, hvorvidt det lykkes at udlicitere og privatisere velfærdsstatens omsorg. Den er en stor brakmark for kapitalen. Dens lange fingre kribler efter at få fat i den for at udvide udbygningen gennem lønarbejdet i den private sektor. Dette er udkrystalliseret i den neoliberalistiske ideologi. Den prædiker frihed, men fører den til menneskets frigørelse?

DANNELSESGRUNDLAGET

Det har været min opgave at skitsere og punktvis uddybe forskellige fortællinger, der kan indgå i dannelsen til verdens- og samfundsborger. Jeg har således søgt at konstruere og nedfælde en aktuel substans i et bud på et dannelsesgrundlag, der hele tiden er under udvikling og i væsentlig grad må formuleres af det enkelte menneske i mødet med de fællesskaber, det indgår i, og de samfund, det er en del af.

SNL karakteriserer dannelsen som uomgængelig i det senmoderne samfund. Jeg er ganske enig. Dannelse er med til at skabe et meningsfuldt liv i en sekulær verden. SNL hænger ved ordet "livsfylde". Hvis vi fødes med et behov for anerkendelse og – takket være den tankekræft et sprog skaber – et ubønhørligt krav på forklarende fortællinger (jf. min fortælling om skabelsen af mennesket), så kan dannelse fremstilles som aktuel uomgængelig. Men ganske paradoksalt, så

er ethvert substantielt dannelsesgrundlag til verdens- og samfundsborger, enhver fortælling om skabelsen, historien og skæbnen samtidig et opgør med den udbredte myte, at de store historiske fortællinger døde med industrisamfundet, at der ikke længere er brug for dem, at de ikke længere kan skrives.

Den brede politiske dannelse til verdens- og samfundsborger bygger på en personlig skabelsesproces, hvorigennem man tilegner sig en fortælling, der er forbundet med væsentlige aspekter af ens identitet, eller måske snarere et modsætningsfyldt konglomerat af fortællinger, der spænder over de mange identiteter, man rummer – selv inden for det indsnævrede felt at være verdens- og samfundsborger. Målet er at erhverve sig dømm- og handlekraft i forhold til den skæbne, vi på en gang pådrager os og formulerer i kraft af svar på spørgsmålet: Hvad gør jeg? Det kræver svar på: Hvorfor er jeg her? Hvem er jeg? Hvad kan jeg?

LITTERATUR:

- Bregengaard, Per: "En fortælling om skabelsen, historien og skæbnen – et essay". Arbejderhistorie nr. 2, oktober 2009.
- Bregengaard, Per: "En fortælling om skabelsen, historien og skæbnen – et bidrag til politisk dannelse og personlige livsanskuelser for socialister i det 21. århundrede". Frydenlund 2012 (under udgivelse).
- "Encyklopædi, Den Store Danske". Gyldendal 1994-2001.
- Flahault, Francois "Le paradoxe de Robinson: Capitalisme et société". Mille et une nuit 2005 (upubliceret oversættelse ved Erik Jerlung).
- Fukuyama, Francis: "The End of History?". The National Interest 1989 <http://www.wesjones.com/eoh.htm>.
- Habermas, Jürgen: "Borgerlig offentlighed". Fremad 1974.
- Hoffmeyer, Jesper: "Overfladens dyb". Ries 2012.
- Huntington, Samuel P.: "The Clash of Civilizations". Foreign Affairs, summer 1993. <http://history.club.fatih.edu.tr/103%20Huntington%20Clash%20of%20Civilizations%20full%20text.htm>.
- Jensen, Bernard Eric: "Historie – livsverden og fag". Gyldendal 2003.
- Jensen, Bernard Eric: "Hvad er historie". Akademisk Forlag 2010.
- Koch, Hal: "Hvad er demokrati". Gyldendal 1961 (første udgivelse 1945).
- Klein, Naomi: "Chokdoktrinen – katastrofekapitalismens opkomst". Klim 2008.
- Marx, Karl og Engels, Friedrich: "Det kommunistiske Manifest" i Karl Marx og Friedrich Engels Udvalgte Skrifter bd. 1, Forlaget Tiden 1952.
- Michael Nordberg: "Den dynamiske middelalder". Forlaget Per Kofod 1987.
- Larsen, Steen Nepper: "Dannelse – samtidskritiske bud på dannelsesstænkningens idéhistorie og uomgængelige aktualitet" in Social Kritik nr. 130 – juni 2012.
- Jean-Jacques Rousseau: "Samfundskontrakten". Det lille Forlag 2007.
- Fernando Savater: "Mod til at vælge". People's Press 2003.
- Adam Smith: "Nationernes velstand". Rhodos 1976.

NOTER:

1. Om historiebevidsthed, historiebrug og historie-faget se Bernard Eric Jensen.
2. Fin formulering hos Fernando Savater: "Mod til at vælge".
3. Resultatet er p.t. under udgivelse. Bogens arbejdstitel er: "En fortælling om skabelsen, historien og skæbnen – et bidrag til politisk dannelse og personlige livsanskuelser for socialister i det 21. århundrede" (Frydenlund).
4. Programmet for dannelsesprojektet er skildret i: "En fortælling om skabelsen, historien og skæbnen – et essay" fra 2009, men det har siden udviklet sig.
5. Min tese om, at samfundet skabte mennesket er inspireret af den franske filosof, Francois Flahault, men han står ikke alene med synspunktet.
6. Jf. bl.a. Jesper Hoffmeyer: "Overfladens dyb".
7. Mest kendt er Samuel P. Huntington: "The Clash of Civilizations" (1993). Han har siden foretaget nogle væsentlige modifikationer af sine synspunkter, men jeg mener, at artiklen er udtryk for en væsentlig strømning i tiden, hvilket giver sig udtryk i den position artiklen har fået.
8. Adam Smith: "Nationernes velstand" p. 60.
9. Fukuyama, Francis: "The End of History?" (1989). Han har siden foretaget nogle væsentlige modifikationer af sine synspunkter, men jeg mener, at artiklen er udtryk for en væsentlig strømning i tiden, hvilket giver sig udtryk i den position artiklen har fået.
10. Karl Marx og Friedrich Engels: "Det kommunistiske Manifest".
11. Jf. Jean-Jacques Rousseau: "Samfundskontrakten".
12. Jf. Hal Koch: "Hvad er demokrati".
13. Negativt defineret frihed er retten til at følge ens egen vilje og være befriet fra andres. Den giver sig udtryk i social ulighed og fattigdom, den stærkestes magt og vilkårlige dominans. Den begrænser derved i realiteten andres frihed.
14. Neoliberalismen og den såkaldte chokdoktrin er indgående behandlet hos Naomi Klein: "Chokdoktrinen – katastrofekapitalismens opkomst".
15. Jf. citater tillagt John Ball gengivet i Michael Nordberg: "Den dynamiske middelalder".
16. Det efterhånden klassiske værk om den borgerlige offentlighed er Jürgen Habermas: "Borgerlig offentlighed".

Per Bregengaard, gymnasielærer og faglitterær forfatter.